

FiİL (EYLEM)

Fiil (eylem) kip ve şahıs ekleri alan iş, oluş, hareket bildiren sözcüklere denir. Bir kelime köküne -mak, -mek mastar eki getirildiğinde anlamlı bir kelime oluşturuyorsa fiildir. Bir kelimeye -mak, -mek mastar eki geldiğinde anlamlı bir kelime oluşmuyorsa fiil değildir.

Örnek:

Koşuyoruz- koş+mak= koşmak (fiil)

Geleceksin- gel+mek= gelmek (fiil)

Yürüdüler- yürü+mek=yürümek (fiil)

Masa+mak=masamak (isim)

Çiçek+mek=çiçekmek (isim)

Anlamlarına Göre Fiiller

Fiiller anlam bakımından iş (kılış) fiilleri, oluş fiilleri ve durum fiilleri olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

- a) İş (kılış) Fiilleri:** Bir cümlede işten etkilenen bir nesnenin ya da varlığın olduğu, bulunduğu fiillere iş (kılış) fiili denir. Cümlede özne bulunduktan sonra fiile sorulan “neyi, kimi, ne” sorularına cevap alınıyorsa aldığımız cevap kılış fiilidir.

Örnek:

Oğlum dün akşam ödevini bitirdi. Bu cümlede özne “oğlum” neyi okudu sorusuna aldığımız cevap “ödevini” nesnedir. İşten etkilenen ödev “iş” (kılış) fiilidir.

Aşağıda verilen cümlelerde altı çizili kelimeler kılış fiilidir.

Öğrenciler sınavı kısa sürede bitirdi.

Geçen akşam dışarda gezerken Aysun'u gördü.

Arabada haberleri dinledik.

Çocuklar marketten alınan şekeri sevdiler.

- b) Oluş Fiilleri:** Zaman içerisinde öznenin kendi isteği dışında meydana gelen değişimi bildiren fiillere oluş fiili denir. Başka bir ifadeyle zaman içerisinde mevcut durumdan başka bir duruma kendiliğinden meydana gelen fiilleridir.

Örnek: Sonbaharda ağaçların yaprakları sararır.

Öğrencim Murat'ın saçları ağarmış.

Geçen yıla göre kardeşimin boyu uzamış.

Mehmet abim yavaş yavaş yaşılanıyor.

Akşama doğru acıkırız.

Yukarıda verilen örneklerde sararmak, ağarmak, uzamak, yaşlanmak ve acıkmak kendiliğinden meydana geldiği için oluş fiilidir.

c) Durum Fiilleri

Yapılan bir işten ya da eylemden etkilenen varlığın bulunmadığı, öznenin süreklilik gösterdiğini ifade eden fiillere denir. Durum fiilleri “neyi, kimi, ne” sorularını yönelttiğimizde cevap alamadığımız fiillerdir.

Örnek:

Geçen hafta Battalgazi'ye gittik.

Yolcu otobüsü terminalde kaldı.

Çalışkan öğrencim Elif derse gelmedi.

Yeni aldığım arabaya uzun uzun baktılar.

Çocuklar rahat durmadığı için çok yoruldu.

FİİL ÇEKİMİ

Çekimli fiil, herhangi bir fiilin kip ve şahıs ekleri olarak çekimlenmesidir. Fiil kök veya gövdelerine haber ya da dilek kiplerinden biri gelerek daha sonra şahıs ekleri gelmesiyle oluşur. Böylelikle fiillerin zamanı, yapılış şekli ve eylemi gerçekleştiren şahıs/shahıslar belirtilir.

Şahıs Ekleri: Şahıs ekleri, eylemin hangi şahıslar tarafından yapıldığını gösterir.

Şahıs ekleri şunlardır:

1. Tekil Şahıs Eki Ben / -m, -ım, -im, -um, -üm
2. Tekil Şahıs Eki Sen / -n, -(s)ın, -(s)in, -(s)un, -(s)ün
3. Tekil Şahıs Eki O / -eki yoktur-

1. Çoğul Şahıs Eki Biz / -ız, -iz, -uz, -üz, -k
2. Çoğul Şahıs Eki Siz / -(s)ınız, -(s)iniz, -(s)unuz, -(s)ünüz
3. Çoğul Şahıs Eki Onlar / -lar, -ler

Fiillerde Kip: Fiilin anlattığı iş, oluş, kılışın zamana göre bağlı olarak nasıl gerçekleştiğini veya gerçekleşeceğini gösteren kalıplarına denir. Haber ve dilek kipleri olmak üzere ikiye ayrılır.

1- Haber (Bildirme) Kipleri: Zaman (haber) anlamı taşıyan kiplerdir. Haber kipleri, fiilin herhangi eylemi geçmişte yapıldığı, her zaman yapıldığı, anlatıldığı anda yapılmakta olduğunu veya gelecekte yapılacağı anlamını fiile verir. Türkçede dört temel zaman (haber) vardır.

- 1- Geçmiş zaman: kendi içinde ikiye ayrılır.
 - a) Görülen (bilinen) Geçmiş Zaman
 - b) Duyulan (öğrenilen) Geçmiş Zaman
- 2- Şimdiki Zaman
- 3- Gelecek Zaman
- 4- Geniş Zaman

- 1) **Görülen Geçmiş Zaman:** Gerçekleşen bir eylemin geçmişte yapıldığına tanık olduğu, bildiği anlamı vardır. Fiil kök veya gövdelerine –dı, –di, –du, –dü, –tı, –ti, –tu, –tü eklerinin gelmesiyle oluşur.

Örnek: Vize konularının hazırlanmasını geçen hafta bitirdim.

Sabah arkadaşlarıma mesaj yazdım.

Derste fiil konusunu anlattı.

- 2) **Duyulan Geçmiş Zaman:** Başkasından duyulan veya elem gerçekleştikten sonra anlaşılan eylemleri ifade ederken kullanılır. Fiil kök veya gövdelerine –mış, –miş, –muş, –müş eklerinin gelmesiyle oluşur.

Örnek: Dün sabah memlekete kar yağmış.

Sınavlar bu yıl kolay olaymış.

Anlatılanlara Fatma'da inanmış.

- 3) **Şimdiki Zaman:** Herhangi bir iş ya da eylemin anlatılan anda yapıldığı anlamı vardır. Fiil kök veya gövdelerine –yor ekinin gelmesiyle oluşur.

Örnek: Tarih hocası tezini yazıyor.

Yeni aldığı telefonu alıyor.

- 4) **Gelecek Zaman:** Herhangi bir iş ya da eylemin anlatıldığı zamandan daha sonra yapılacağı anlamı vardır. Fiil kök veya gövdelerine –acak, -ecek eklerinin gelmesiyle oluşur.

Örnek: Yakında küçük ama kendi odalarına taşınacaklar.

Yarın tez hocasının yanına gidecek.

3 Mayıs'ta Türkçülük Günü kutlanacak.

- 5) **Geniş Zaman:** Anlatılan herhangi bir iş ya da eylemin her zaman/sürekli yapıldığı anlamı vardır. Fiil kök veya gövdelerine –r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür eklerinin gelmesiyle oluşur.

Örnek: Her sabah çay içeriz.

Yazları hep beraber tatile gideriz.

Babam zaman zaman nasihat eder.

2- Dilek (Tasarı)Kipleri: Zaman anlamı taşımayan dilek kipleri, bir isteği, bir dileği bildirir. Dilek kiplerinde zaman kavramı olmaz tasarı halinde bulunur. Dilek kipleri; gereklilik kipi, istek kipi, dilek-koşul (şart) kipi ve emir kipi olmak üzere dörde ayrılır. Haber (bildirme) kiplerinde zaman ve kesinlik anlamı vardır. Dilek (tasarı) kiplerinde ise zaman ve kesinlik anlamı yoktur. Tasarı ve niyet vardır. Cümlede zaman ve kesinlik bildiren sözcüklerin olması ya da olmaması eylemi etkilemez.

Gereklilik Kipi: Cümleye zorunluluk anlamı katar. Bir yapılmasının ya da gerçekleşmesinin gerekli olduğu anlamı vardır. Gereklilik kipleri bazen cümlelere ihtimal/olasılık anlamı da katabilir. Fiil kök veya gövdelerine –malı, -meli eklerinin gelmesiyle oluşur.

Örnek: Derslerine vaktinde dikkatli çalışmalısın.

Söylenenlere karşı çıkmadan yerine getirmeliyim.

Sınavı kaçırmamak için erken uyanmalılar.

Konuşulanlara bakıldığında anlatılanları duymuş olmalı. (Gereklilik kipi bu cümleye ihtimal/olasılık anlamı katmıştır.)

Dilek-Koşul (Şart) Kipi: Herhangi bir eylemin gerçekleşmesinin dileğe/şarta bağlı olduğunu bildiren kiplerdir. Cümleye ihtimal anlamı da katabilir. Fiil kök veya gövdelerine –sa,-se eklerinin gelmesiyle oluşur.

Örnek: Yemeğini bitirirsen bilgisayar oynamana izin veririm.

Sözümü dinlersen her zaman rahat edersin.

Sınavlardan başarılı olursa ancak rahatlar.

Hafta sonu sinemaya gitsek. (cümleye dilek anlamı katmıştır.)

İstek Kipi: Bulunduğu cümleye bir istek, dilek, arzu veya temenni anlamı katar. Fiil kök veya gövdelerine –a -e eklerinin gelmesiyle oluşur.

Örnek: Gezmeye giderken eski arkadaşımda çağırayım.

Sizinle samimi bir dille konuşalım.

Konuşma sırasında bir sözde ben alayım.

Emir Kipi: Emir kipinin eki yoktur, kişi ekleriyle çekimlenir. Eylemin yapılmasını, gerçekleşmesini emir ifadesiyle bildirir.

Örnek: Dolmuşa yetişmek için biraz hızlı olun.

Anlattıklarımı sessizce dinleyin.

Açık alanlarda yerlere çöp atmayın.

Kendinizi ifade etmek için kitap okuyunuz.

3- Fillerde Olumsuzluk

Herhangi bir işin, oluşun ya da hareketin yapılmadığını veya yapılamayacağını bildiren fiillere olumsuz fiil denir. Fiil kök veya gövdelerine gelen –me, -me ekleriyle yapılır. Herhangi bir işin, oluşun ya da hareketin yapıldığını veya yapılacağını bildiren fiillere ise olumlu fiil denir.

Örnek: Haftaya gezmeye gideceğim. (olumlu)

Haftaya gezmeye gitmeyeceğim. (olumsuz)

Söylediklerimi duymasalar. (olumsuz)

Okula arabayla gitmemeliyiz. (olumsuz)

Elindeki kitapları yere bırakma. (olumsuz)

Marketten ekmek almayalım. (olumsuz)

Okulda Metin'i görmedik. (olumsuz)

Artık okula gelmem. (olumsuz)

Şimdiki zamanın olumsuzunda ma, me olumsuzluk eki daralır mı, mi, mu, mü olur. **Örnek:** Artık seni sevmiyorum.

Onun yüzüne bakmıyorum.

4-Fiillerde Soru

Fiillerden sonra gelen “mı, mi, mu, mü” soru ekleriyle fiiller soru anlamı kazanırlar. Soru ekleri kendinden önce gelen kelimeden her zaman ayrı, kendinden sonra gelen bir ek varsa o ekle bitişik yazılır.

Örnek: Bizim ellere bahar geldi mi?

Sen bizim memlekete gelmiş miydin?

Mı-mı soru edatı cümle içerisinde her zaman soru anlamı katmayabilir. İstek, rica anlamı da katabilir.

Örnek: Benim yanıma gelir misin.

5- Fiillerde Zaman (Anlam) Kayması

Bir fiilde kipin kendi anlamı dışında başka bir kip yerinde kullanılmasıdır. Başka bir ifadeyle fiildeki kipin cümlede anlatılmak istenilen duygu, düşünce ya da eylemi tam olarak karşılamamasından kaynaklanır.

Örnek: Her sabah erkenden kalkıyor.

Her zaman yapılmakta olan bir iş bildirilmektedir, geniş zamanlı bir eylem anlatılmaktadır. Fakat cümlede şimdiki zaman kipi kullanılmıştır. “Her sabah erkenden kalkar.”

İki ay sonra askerliği bitiriyor. (Gelecek zaman kipi yerine, şimdiki zaman kullanılmıştır.) “İki ay sonra askerliği bitirecek”

Bir gün derste şunları anlatır. (Geçmiş zaman yerine, geniş zaman kullanılmıştır.) “Bir gün derste şunları anlattı.”

Sevgili arkadaşlar cevap kâğıtlarını artık getirelim. (Emir kipi yerine, istek kipi kullanılmıştır.) “Sevgili arkadaşlar cevap kâğıtlarını artık getirin.”

EK FİİL

Ek fiilin iki görevi vardır. İsim soylu sözcüklere (sıfat, zamir, edat) gelerek onları yüklem yapar böylelikle isim cümlesi olur. Çekimlenmiş fiillere gelir (basit zamanlı fiillere) birleşik zamanlı fiil yapar. Konuşma dilinde ve yazı dilinde ek fiildeki (-i mek fiili)–i eki genellikle düşer.

İsim cümlelerinde ek fiil dört kiple çekimlenir ve isimleri yüklem yapar.

- 1- Görülen (Bilinen) Geçmiş Zaman
- 2- Duyulan (Öğrenilen) Geçmiş Zaman
- 3- Geniş Zaman
- 4- Şart Kipi

1-Ek Fiilin Görülen (Bilinen) Geçmiş Zamanı

Anlatılan duruma şahit olma anlamı vardır. İsim soylu kelimelere “idi” gelerek yapılır. Dı, di, du, dü, eklerini ünsüz benzeşmesi gereği “tı, ti, tu, tü”ye dönüşür.

Örnek:

Yüksek lisansta çok gayretliydim. “gayretli” sözcüğü isim soylu kelimedir. Bu kelimeye ek fiilin binen (öğrenilen) geçmiş zaman ekini (idi) alarak yüklem olmuştur.

Dün sabah hava biraz yağmurluydu. “Yağmur” sözcüğü isim soylu kelimedir. Bu kelimeye ek fiilin binen (öğrenilen) geçmiş zaman ekini (idi) alarak yüklem olmuştur.

Son zamanlarda sanki biraz daha iyi gibiydi. Ek fiil bu örnekte sözcük türü edat olan kelimeye “gibi” gelerek yüklem yapmıştır.

Bazı sözcükler cümle içinde taşıdıkları anlama göre isim ya da fiil olabilirler. Bu bakımdan yüklem görevindeki kelimeye dikkat edilmesi gerekir.

Örnek: Cebinde sadece on lirası vardı. Ek fiil isme gelerek yüklem yapmıştır.

2- Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı

Anlatılan ifade edilen cümlede sonrada fark etme, öğrenme anlamı katar. İsimlere “-miş” eki getirilerek yapılır. Ekin geldiği kelimeye göre -mış, -miş, -muş, -müş şekline dönüşebilir.

Örnek: Burası eskiden çok güzelmış. “Güzel” kelimesi yüklem görevindedir. Bu kelimeye ek fiilin duyulan geçmiş zaman eki (imiş) getirilerek yüklem olmuştur.

Aşağıda altı çizili kelimeler ek fiilin görülen geçmiş zaman eki alarak yüklem olmuştur.

Son günlerde sürekli evdeymişsin.

Oğuz Kağan küçükken çok yaramazmış.

Aradığı gömlek hiçbir yerde yokmuş.

3- Ek Fiilin Geniş Zamanı

Anlatılan ifade edilen yaşantının ya da durumun sürekli gerçekleştiği anlamı vardır. İsimlere “-idir” eki getirilerek yapılır. Ek fiilin geniş zaman eki bazen düşebilir, yüklem ek fiille çekimlenmiş kabul edilir. Ek fiil eklerini “-im, -sin, idir, -iz, -sınız, -lerdir /-dirler” olarak düşünebiliriz.

Örnek:

Yeni işe başlayanlar senden daha zeki. Cümlenin yüklemi “zekidir” dir eki düşmüştür.

Yeni arabamız iki kapılı. Cümlenin yüklemi “kapılıdır” dır eki düşmüştür.

Buraya çöp dökmek tehlikeli ve yasaktır. Yasak kelimesi yüklem görevinde olan sözcüktür. Ek fiilin geniş zaman eki “tır” eki gelerek yüklem olmuştur.

Ek fiilin geniş zaman eki “-im” ile iyelik (aitlik) eki olan –im eki ve I. tekil şahıs eki “-im” eklerini birbirleri aralarındaki farkı anlaşılmalıdır.

Örnek: Onu görünce elim ayağım titredi. Altı çizili kelimelerdeki –im eki aitlik (sahiplik) ekidir.

Yavaş yavaş buradan odama gideyim. Altı çizili kelimelerdeki –im eki fiile eklenmiştir bu yüzden şahıs ekidir.

4- Ek Fiilin Şartı

İsim soylu kelimelere gelerek yüklem yapmaz cümleye şart anlamı katar. İsim soylu sözcüklere –ise (-sa, -se) eki getirilerek yapılır. “İse” bağlacı ile ek fiilin şartı birbiriyle karıştırılmamalıdır. Bağlaç olan sa, se cümleye karşılaştırma anlamı katar, olumsuz biçimi yoktur.

Örnek: Gömleğimi aldım kravatım ise unutmuşum. Bu cümlede karşılaştırma anlamı katmıştır olumsuzu yapılamaz bağlaçtır.

Bu ürün pahalı değilse alırım. Bu cümleye şart anlamı katmıştır ek fiildir.

Havalar güzelse gezmeye gidelim.

Benimle gelirse dondurma yer.

Ek Fiilin Olumsuzu

Ek fiilin olumsuzu “değil” edatıdır.

Örnek:

Haber aldım kardeşim Yunus iyi değilmiş.

Uzun süreden beri hiç mutlu değilmiş.

Ek Fiilin Soru Şekli

Ek fiilin soru şekli mı, mi soru edatıyla yapılır.

Örnek: En sevdiğin yemek pilav mıdır?

Seçim olduğu için yollar kapalı mıydı?

Ek fiilin ikinci görevinin basit zamanlı fiillere gelerek birleşik zamanlı fiil yaptığını yukarda açıklanmıştı. Fiil cümlelerine ek fiil, üç farklı kiple çekimlenir. Fiil gövdelerinden sonra ek fiil daha sonra çekim eki gelmesiyle çekimlenir.

- 1- Hikaye Birleşik Zaman (idi)
- 2- Rivayet Birleşik Zaman (imiş)
- 3- Şart Birleşik Zaman (ise)

a) Hikaye Birleşik Zamanlı Fiil

Basit zamanlı fiillere ek fiilin görülen geçmiş zaman eki getirilerek “hikaye birleşik zaman” yapılır. Şimdiki zaman hikayesiyle çekimlenen fiil aşağıda verilmiştir.

Örnek:

- I. Tekil Şahıs Çalışıyordum
- II. Tekil Şahıs Çalışıyordun
- III. Tekil Şahıs Çalışıyordu
- I. Çoğul Şahıs Çalışıyorduk
- II. Çoğul Şahıs Çalışıyordunuz
- III. Çoğul Şahıs Çalışıyordular

Farklı kiplere göre çekimlenen hikaye birleşik zamanlı fiillere örnekler:

Çalışmıştım (geçmiş zaman hikâyesi I. tekil şahsıyla çekimlenmiş birleşik zamanlı fiil)

Çalışacaktın (gelecek zaman hikâyesi II. tekil şahsıyla çekimlenmiş birleşik zamanlı fiil)

Çalışırdı (geniş zaman hikayesi III. tekil şahsıyla çekimlenmiş birleşik zamanlı fiil)

Çalışmalıydık (gereklilik kipinin hikayesi I. çoğul şahsıyla çekimlenmiş birleşik zamanlı fiil)

Çalışaydınız (istek kipinin hikayesi II. çoğul şahsıyla çekimlenmiş birleşik zamanlı fiil)

Çalışsaydılar (şart kipinin hikayesi III. çoğul şahsıyla çekimlenmiş birleşik zamanlı fiil)

Emir kipinin hikaye birleşik zamanı yoktur.